

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ	9
ΠΡΟΟΙΜΙΟ	13
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Ο ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	15
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	
ΤΟ ΠΛΑΣΜΑ ΠΟΥ ΛΕΓΕΤΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΣ	
I. Ο άνθρωπος των σπηλαίων	35
II. Οι προϊστορικοί άνθρωποι και οι επιστήμονες	63
III. Η αρχαιότητα του πολιτισμού	87
IV. Θεός και συγκριτική θρησκειολογία	129
V. Ο άνθρωπος και οι μυθολογίες	159
VI. Οι δαίμονες και οι φιλόσοφοι	187
VII. Ο πόλεμος μεταξύ θεών και δαιμόνων	223
VIII. Το τέλος του κόσμου	247
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΠΟΥ ΛΕΓΕΤΑΙ ΧΡΙΣΤΟΣ	
I. Ο Θεός του σπηλαίου	271
II. Τα αινίγματα του Ευαγγελίου	299
III. Η πιο παράξενη ιστορία του κόσμου	321
IV. Η μαρτυρία των αιρετικών	345
V. Η έξοδος από τον Παγανισμό	373
VI. Οι πέντε θάνατοι της πίστης	401
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	421
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	
I. Σχετικά με τον προϊστορικό άνθρωπο	439
II. Σχετικά με την επιστήμη και την επιστημονική ακρίβεια ..	443

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Δύο από τους πλέον εξέχοντες συγγραφείς στον αγγλοσαξωνικό κόσμο αλλά και ευρύτερα κατά τις αρχές του 20ού αιώνα ήταν οπωσδήποτε ο Herbert George Wells και ο Gilbert Keith Chesterton. Άνθρωποι μεγάλης ευφυΐας, με πολύ χιούμορ, ευρυμάθεια αλλά και κοινωνικοπολιτικές ευαισθησίες και οι δύο, συχνά έρχονταν σε αντιπαράθεση απόψεων ρίχνοντας ο ένας το γάντι στον άλλον, καθώς ο Γουέλς ήταν δηλωμένος αγνωστικιστής και τελικώς άθεος, ενώ ο Τσέστερτον πιστός ρωμαιοκαθολικός Χριστιανός. Από μια τέτοια, βαθύτατη αντιπαράθεση προέκυψε και το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας.

Πράγματι, τον Νοέμβριο του 1919 ο Γουέλς ξεκίνησε να δημοσιεύει μια σειρά από μικρά τομίδια με τίτλο *The Outline of History* [*Το περίγραμμα της Ιστορίας*], τα οποία συγκέντρωσε και εξέδωσε σε ένα τόμο με τον ίδιο τίτλο το 1920. Θέμα του, μια αφήγηση της ιστορίας του ανθρώπου από τη νεολιθική μέχρι την σύγχρονη εποχή, με πρότυπο τη μεθοδολογία των Γάλλων «Εγκυκλοπαιδιστών» του Διαφωτισμού. Επρόκειτο λοιπόν για μια κάπως εκλαϊκευμένη αφήγηση της ανθρώπινης ιστορίας βασισμένη συνειδητά σε αυτό που σήμερα λέμε «εγκυκλοπαιδικές γνώσεις», δηλαδή γνώσεις προσβάσιμες από ένα κοινό πολύ ευρύτερο από αυτό των ειδημόνων και των ειδικών, και φυσικά σύμφωνη με τα βαθύτερα «πιστεύω» του συγγραφέα της. Η απήχηση του βιβλίου αυτού ήταν τεράστια, καθώς πωλήθηκε σε περισσότερο από ένα εκατομμύριο αντίτυπα, μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες και επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη διδασκαλία της Ιστορίας στα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα του δυτικού κόσμου. Αναμενόμενο, θα έλεγε κανείς,

εφόσον *Το Περίγραμμα της Ιστορίας* ασπαζόταν ένθερμα και αναπαρήγαγε ιδέες-κλειδιά της μεσουρανούσης τότε Νεωτερίκότητας, όπως για παράδειγμα: μια γραμμική αντίληψη της ιστορίας, η οποία βλέπει σε αυτήν μια διαρκή «πρόοδο» από μια «πρωτόγονη» και «υπανάπτυκτη» κατάσταση σε μια ολοένα και πιο «πολιτισμένη» και «εξελιγμένη» και η συναφής με αυτήν αντίληψη, ότι ο άνθρωπος δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα εξελιγμένο ζώο, προϊόν μιας σειράς τυχαίων εξελικτικών διαδικασιών.

Αυτές οι ιδέες, καθώς και το γεγονός ότι ο Γουέλς δεν έβλεπε στον Χριστό παρά έναν ιδεαλιστή κοινωνικό μεταρρυθμιστή, όπως και η άποψή του ότι η χριστιανική Εκκλησία σχεδόν εξ αρχής πρόδωσε το μήνυμά του, ώθησαν τον Τσέστερτον να σηκώσει το γάντι και να απαντήσει στο *Περίγραμμα της Ιστορίας* με μια δική του αφήγηση, τον *Αιώνιο Άνθρωπο*, στηριγμένη και αυτή στις διαθέσιμες τότε εγκυκλοπαιδικές γνώσεις. Την αφήγησή του αυτή, την χώρισε σε δύο μέρη. Στο πρώτο, ξεκινώντας από τον λεγόμενο «άνθρωπο των σπηλαίων», πραγματεύεται τον ίδιο τον άνθρωπο από την προϊστορία του έως την εμφάνιση του Χριστού, και στο δεύτερο, ξεκινώντας από τον «Θεό στο σπήλαιο», πραγματεύεται τον Χριστό και την Εκκλησία.

Κατ' αυτόν, σε ό,τι αφορά τον άνθρωπο, *Το Περίγραμμα της Ιστορίας* μαρτυρά ένα συγγραφέα που φαίνεται να μην πολυσυμπαθεί τον ήρωά του, αφού ο Γουέλς, εγκλωβισμένος στην εξελικτιστική ιδεολογία, αδυνατεί να συλλάβει τον άνθρωπο ως αυτό που κυρίως είναι, δηλαδή ως ένα θαύμα. Ωστόσο, όπως τονίζει, σε αυτό ακριβώς το συμπέρασμα πρέπει να οδηγηθούμε εάν ακολουθήσουμε με συνέπεια την ιδέα ότι ο άνθρωπος δεν είναι παρά ένα «εξελιγμένο ζώο». Διότι τότε θα διαπιστώσουμε ότι αυτή η ιδέα αποδεικνύεται άτοπη από την ίδια

την ιστορία της ανθρώπινης δημιουργικότητας και των έργων της. Σε τελική ανάλυση, γράφει, οι βραχογραφίες σε σπήλαια όπως αυτό της Αλταμίρα μαρτυρούν δύο σπουδαία πράγματα. Αφ' ενός, «ότι είναι έργα ανθρώπου και μόνο ανθρώπου, και μαρτυρούν μια διαφορά είδους και όχι απλώς βαθμού εξέλιξης. Δεν είναι ότι ο πίθηκος ζωγραφίζει αδέξια, ενώ ο άνθρωπος αριστοτεχνικά. Ούτε ότι ο πίθηκος κάνει τα πρώτα βήματα στην τέχνη της αναπαράστασης, ενώ ο άνθρωπος την έχει τελειοποιήσει στο μέγιστο δυνατόν. Είναι ότι ο πίθηκος δεν αναπαριστά ζωγραφικά καθόλου. Επομένως, για να ξεκινήσει ένα πλάσμα να ζωγραφίζει με αυτή την έννοια, πρέπει να έχει διαβεί κάποια γραμμή, κάποιο όριο». Και αφ' ετέρου, ότι ο άνθρωπος που τις έφτιαξε δεν ήταν διόλου αυτό που φέρνουμε στο μυαλό μας όταν ακούμε τη λέξη «πρωτόγονος», αλλά απεναντίας ότι «έχουμε να κάνουμε με έναν καλλιτέχνη, ο οποίος παρατήρησε τα ζώα με έντονο ενδιαφέρον και μάλλον με χαρά, δηλαδή όχι απλώς ως καλλιτέχνης αλλά και σαν φυσιοδίφης — σαν ένας πραγματικά φυσικός φυσιοδίφης».

Με την ίδια ακριβώς μέθοδο της εις άτοπον απαγωγής, στο δεύτερο μέρος του βιβλίου ο Τσέστερτον καταδεικνύει ότι, εάν θελήσουμε να δούμε με συνέπεια τον Χριστό σαν έναν άνθρωπο, εξαιρετικό ίσως κοινωνικό μεταρρυθμιστή αλλά πάντως άνθρωπο, θα βρεθούμε και πάλι σε αδιέξοδο καθώς, τότε, δεν θα μπορέσουμε να χωρέσουμε ένα πλήθος στοιχείων, που μπορούν να εξηγηθούν μόνο αν υποθέσουμε ότι ο Χριστός δεν ήταν απλώς άνθρωπος.

Κλείνοντας, ας σημειώσουμε πως αυτό εδώ το βιβλίο συντέλεσε αποφασιστικά, κατά δική του ομολογία, στη μεταστροφή στον Χριστιανισμό ενός άλλου μεγάλου σύγχρονου απολογητή του, του C. S. Lewis.

Γ. Δ. Ι.

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Για να μην υπάρξει παρανόηση σχετικά με το τι πραγματεύεται το βιβλίο αυτό, είναι απαραίτητη μια εισαγωγική επισήμανση. Η άποψη που αναπτύσσει δεν είναι ιστορική, ούτε θεολογική, και δεν σχετίζεται άμεσα με τη θρησκευτική μεταστροφή που σημάδεψε τη ζωή μου και για την οποία γράφω ήδη ένα περισσότερο «πολεμικό» βιβλίο. Είναι αδύνατον, ελπίζω, για ένα ρωμαιοκαθολικό Χριστιανό να γράψει κάποιο βιβλίο πάνω σε οποιοδήποτε θέμα —ιδίως πάνω σε αυτό το θέμα— χωρίς να φανερώνει πως είναι Ρωμαιοκαθολικός. Όμως αυτή εδώ η μελέτη δεν ασχολείται με τις διαφορές μεταξύ Καθολικών και Προτεσταντών. Το μεγαλύτερο μέρος της είναι αφιερωμένο στα πολλά είδη των Παγανιστών μάλλον, παρά των Χριστιανών. Αυτό που υποστηρίζει είναι ότι, όσοι λένε ότι ο Χριστός μοιάζει με παρόμοιου τύπου παγανιστικούς μύθους και πως η θρησκεία του Χριστού δεν είναι και τόσο διαφορετική από παρόμοιου τύπου θρησκείες, όλοι αυτοί επαναλαμβάνουν απλώς μια πολυκαιρισμένη ιδέα, την οποία αντικρούει ένα πολύ εντυπωσιακό γεγονός. Για να υποστηρίξω αυτή τη θέση, δεν χρειάστηκε να ερευνήσω πολύ πέρα από θέματα που είναι γνωστά σε όλους μας. Δεν ισχυρίζομαι πως είμαι παντογνώστης ή ειδήμων και όπως συνηθίζεται σήμερα, για ορισμένα πράγματα χρειάστηκε να στηριχτώ σε εκείνους που γνωρίζουν περισσότερα. Παρ' όλο που έχω διαφωνήσει πολλές φορές με τον κ. Χ. Τζ. Γουέλς¹ πάνω στο πώς βλέ-

1. Ο Herbert George Wells (1866-1946), Βρετανός συγγραφέας, θεωρείται μαζί με τον Ιούλιο Βερν και τον Hugo Gernsback (1884-1967) ως ένας

πουμε την ιστορία, οφείλω εδώ να τον συγχαρώ όχι μόνο για την τόλμη και την εποικοδομητική φαντασία που διαπνέουν το τεράστιο, πολυτοίχιλο και άκρως ενδιαφέρον το έργο του, αλλά ακόμα περισσότερο για το γεγονός ότι υποστήριξε το δικαίωμα του ερασιτέχνη να χρησιμοποιεί με φρόνηση τα δεδομένα που παρέχουν οι ειδήμονες.

από τους πατέρες της «επιστημονικής φαντασίας». Διάσημα είναι τα μυθιστορήματά του *Η μηχανή του χρόνου*, *Το νησί του δρος Μορό*, *Ο αόρατος άνθρωπος* και *Ο πόλεμος των κόσμων*, που έχουν γυριστεί και ταινίες κάμποσες φορές. Έγραψε όμως και βιβλία επιστημονικής και ιστορικής ελαίκευσης, μεταξύ των οποίων το τρίτομο *Το περίγραμμα της Ιστορίας* (1920), το οποίο έγραψε με πρότυπο την *Εγκυκλοπαίδεια* του Diderot και γνώρισε εξαρχής πολύ μεγάλη επιτυχία: πούλησε δύο εκατομμύρια αντίτυπα, μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες και επηρέασε τη διδασκαλία της Ιστορίας στα πανεπιστήμια των λεγόμενων ανεπτυγμένων χωρών. Ο Τσέστερτον έγραψε τον *Αιώνιο Άνθρωπο* με αφορμή αυτό το βιβλίο του Γουέλς και ως απάντηση στην κοσμοθεώρηση την οποία πρότεινε.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Υπάρχουν δύο τρόποι για να βρεθεί κανείς σπίτι του. Ο ένας είναι να μη φύγει ποτέ από αυτό. Ο άλλος είναι να φύγει και να περπατήσει γύρω γύρω ολόκληρη τη Γη μέχρι να ξαναγυρίσει στο ίδιο σημείο. Είχα προσπαθήσει να διηγηθώ ένα τέτοιο φανταστικό ταξίδι σε μια ιστορία που έγραψα κάποτε. Όμως εδώ είναι καλύτερα να αποταθώ σε μια άλλη εικόνα. Την δανείζομαι από ένα βιβλίο που δεν έχω ακόμα γράψει και το οποίο, όπως κάθε βιβλίο που δεν έχω ακόμα γράψει, θα είναι μακράν το καλύτερο βιβλίο μου. Καθώς όμως το πιθανότερο είναι ότι δεν πρόκειται να γράψω ποτέ ένα τόσο τέλειο βιβλίο, θα αρκεστώ να χρησιμοποιήσω εδώ αυτή την εικόνα συμβολικά. Διότι συμβολίζει την ίδια αλήθεια. Είχα φανταστεί λοιπόν αυτό το βιβλίο σαν ένα μυθιστόρημα, που εκτυλίσσεται σε μια από τις απέραντες πεδιάδες με τις στρογγυλεμένες πλαγιές, όπως αυτές στις οποίες βλέπει κανείς τα αρχαία «Λευκά Άλογα» του Γουέσεξ, που θαρρείς πως είναι χαραγμένα στις πλαγιές των λόφων.² Θα μιλούσε για ένα αγόρι, που το αγροτόσπιτο ή το εξοχικό του βρισκόταν σε μια τέτοια πλαγιά και που τριγυρούσε ολόγυρα ψάχνοντας να βρει κάτι σαν το επιτύμβιο άγαλμα και τον τάφο κάποιου γίγαντα. Σε μια στιγμή λοιπόν, που το αγόρι είχε κάμποσο απομακρυνθεί, γυρίζει και κοιτάζει πίσω και τότε βλέπει πως το σπίτι του και ο λαχανόκηπός του, που έλαμπαν γλυκά πάνω

2. Τα «Λευκά Άλογα» του Wessex είναι εννέα γιγαντιαίες μορφές αλόγων σκαλισμένες στους λόφους της περιοχής. Εξαιτίας του μεγέθους τους, μπορεί κανείς να έχει τη συνολική εικόνα τους μόνο αν τις δει από μακριά.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

στην πλαγιά του λόφου σαν τα χρώματα και τα διακοσμητικά σχέδια μιας ασπίδας, δεν ήταν παρά κομμάτια μιας τέτοιας γιγάντιας φιγούρας σαν αυτήν που έψαχνε και πάνω στην οποία ζούσε ανέκαθεν, μόνο που ήταν πάρα πολύ μεγάλη και πάρα πολύ κοντά του για να τη διακρίνει. Πρόκειται, νομίζω, για μια πολύ αληθινή εικόνα του τρόπου με τον οποίο ερευνά και προχωράει κάθε πραγματικά ανεξάρτητο πνεύμα σήμερα και αυτό είναι το κεντρικό θέμα αυτού εδώ του βιβλίου. Με άλλα λόγια, αυτό που θέλω να πω εδώ είναι ότι το αμέσως επόμενο καλύτερο πράγμα από το να είναι κανείς πραγματικά μέσα στον Χριστιανισμό, είναι το να βρίσκεται πραγματικά έξω από αυτόν. Οι διάσημοι επικριτές του Χριστιανισμού δεν βρίσκονται πραγματικά έξω από αυτόν. Για την ακρίβεια δεν βρίσκονται ούτε μέσα, ούτε και έξω από τον Χριστιανισμό, αλλά σε μια θολή περιοχή, με όλες τις έννοιες του όρου «θολή». Αμφιβάλλουν μέσα στις ίδιες τις αμφιβολίες τους και η κριτική τους μοιάζει ολοένα και περισσότερο με φωνασικές αμόρφωτων ανθρώπων. Είναι λόγου χάρη χαρακτηριστικό ότι έχουν ρίξει το αντικληρικαλικό μένος τους στο επίπεδο κουβέντας καφενείου. Ωρύνονται επειδή οι ιερείς φορούν ράσα, λες και θα ήμασταν περισσότερο ελεύθεροι αν οι αστυνομικοί που μας παρακολουθούν ή μας συλλαμβάνουν φορούσαν πολιτικά αντί για στολή. Η ξάφνου διαμαρτύρονται που δεν επιτρέπεται να διακόψει κανείς ένα κήρυγμα και αποκαλούν τον άμβωνα «καταφύγιο δειλών», παρ' όλο που δεν ονομάζουν έτσι το γραφείο του εκδότη τους. Φυσικά αυτή η κατηγορία είναι άδικη και για τους εκδότες και τους δημοσιογράφους, όπως και για τους ιερείς, αλλά αν πράγματι θέλουμε να μιλάμε για «καταφύγιο δειλών», αυτό θα ίσχυε περισσότερο για τους δημοσιογράφους παρά για τους ιερείς. Ο κληρικός δεν κρύβει το πρόσωπό του όταν μιλάει από τον άμβωνα και έτσι ο καθένας

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

θα μπορούσε, αν το ήθελε, να τον βρει και να του δώσει μια κλωτσιά μόλις βγει από την εκκλησία. Ο δημοσιογράφος όμως, γράφει πολύ συχνά με ψευδώνυμο και έτσι κανείς δεν μπορεί να τον κλωτσήσει γι' αυτά που λέει. Έπειτα, γράφουν πύρινα όσο και άστοχα άρθρα και επιστολές στις εφημερίδες, λέγοντας πως οι εκκλησίες είναι άδειες ενώ δεν έχουν πάει ποτέ εκεί για να δουν αν είναι πραγματικά άδειες, ή ποιες τελospάντων είναι άδειες. Οι υποδείξεις τους είναι πιο ανούσιες και πιο επιπόλαιες από τις πιο γελοίες ατάκες του κλασικού «αμόρφωτου παπά» σε θεατρική φαρσοκωμωδία και πραγματικά μας δίνουν το δικαίωμα να τον παρηγορήσουμε με λόγια σαν του «διακόνου» στις κωμικές *Μπαλάντες του Μπαμπι*: «Μην ανησυχείς, το μυαλό σου δεν είναι τόσο κούφιο σαν του Χόπλεϊ Πόρτερ!».³ Ναι, είναι τόσο χαμηλό το επίπεδό τους, ώστε μπορούμε στ' αλήθεια να πούμε ακόμα και στον πιο αμόρφωτο κληρικό: «Μην ανησυχείς, το μυαλό σου δεν είναι τόσο κούφιο σαν του Αγανακτισμένου Νομικού, ή του Νοικοκύρη, ή του Καλού Γείτονα, ή οποιουδήποτε από αυτούς τους επιστολογράφους που σε κατηγορούν στις εφημερίδες, διότι δεν ξέρουν ούτε τι θέλουν, ούτε τι ζητούν από εσένα». Ή πάλι, ξεσηκώνονται ξαφνικά όλοι μαζί και καταφέρονται εναντίον της Εκκλησίας διότι, λένε, δεν απέτρεψε τον [πρώτο παγκόσμιο] Πόλεμο, ένα πόλεμο τον οποίον ούτε οι ίδιοι θέλησαν να αποτρέψουν και που κανείς τους δεν δήλωσε στα ίσια ότι είναι σε θέση να αποτρέψει — με εξαίρεση κάποιους από την ίδια τη σχολή των «προοδευτικών» και «κοσμοπολιτικών» σκεπτικιστών, που είναι οι κύριοι εχθροί της Εκκλησίας. Αποσιωπούν βέβαια το γεγονός ότι, εκείνοι ακριβώς που

3. *Bab Ballads*: ανθολογία ελαφρών στίχων, που έγραψε και διάνησε με χιουμοριστικά σκίτσα ο W.S. Gilbert (1836-1911) και στην οποία διακωμωδείται και ο φαναστικός «αιδεσιμότατος» Hopley Porter.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

όλο τον προηγούμενο καιρό προφήτευαν την έλευση της παγκόσμιας ειρήνης, δηλαδή όλοι αυτοί οι συνασπισμένοι αντικληρικαλιστές και αγνωστικιστές, ήταν αυτοί που τα έχασαν και έπεσαν σε σύγχυση με την έλευση του παγκόσμιου Πολέμου. Όποιος λέει πως ο πόλεμος αυτός διέψευσε τα πιστεύω της Εκκλησίας, είναι σαν να λέει ότι ο Κατακλυσμός απέδειξε πως ο Νώε έκανε λάθος που έφτιαξε την Κιβωτό! Ας το καταλάβουν: το ότι ο κόσμος πάει στραβά, αποδεικνύει μάλλον πως η Εκκλησία έχει δίκιο και έχει δίκιο, όχι επειδή τα παιδιά της δεν αμαρτάνουν, αλλά ακριβώς επειδή αμαρτάνουν.

Όλες αυτές οι φωνασκίες είναι χαρακτηριστικές της ψυχικής διάθεσης όλων αυτών απέναντι σε ολόκληρη τη θρησκευτική παράδοση. Στην πραγματικότητα, βρίσκονται απλώς σε αντίδραση εναντίον της. Όταν το παιδί του μυθιστορηματός μου ζούσε στη γη του πατέρα του, όλα ήταν μια χαρά στη θέση τους και όταν έφυγε μακριά της και βάλθηκε να την κοιτάζει από ψηλά και να την βλέπει στο σύνολό της, πάλι όλα ήταν μια χαρά. Όμως οι άνθρωποι αυτοί δεν βρίσκονται ούτε εδώ, ούτε εκεί, αλλά σε μια ενδιάμεση κατάσταση. Έχουν εγκλωβιστεί σε μια στενή κοιλάδα, που δεν βρίσκεται ούτε μέσα στη γη του πατέρα τους, ούτε και μακριά από αυτή και από εκεί μέσα δεν μπορούν να δουν ούτε τα ύψη μπροστά τους, ούτε τα βουνά πίσω τους. Δεν μπορούν να βγουν από τη ζώνη του λυκόφωτος στη διαμάχη τους με τον Χριστιανισμό. Δεν μπορούν να είναι ούτε Χριστιανοί, αλλά ούτε και τελείως αντιχριστιανοί. Όλη η ατμόσφαιρα στην οποία βρίσκονται, είναι η ατμόσφαιρα μιας αντίδρασης, γι' αυτό και την χαρακτηρίζουν η σκυθρωπότητα, η διαστρέβλωση και η μικροπρεπής μανία κριτικής. Ζουν ακόμα στη σκιά της πίστης έχοντας χάσει το φως της.

Η καλύτερη σχέση με το πνευματικό σπίτι μας είναι να

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

βρισκόμαστε αρκετά κοντά του, ώστε να το αγαπάμε. Όμως η επόμενη καλύτερη σχέση μας μαζί του είναι να βρισκόμαστε αρκετά μακριά του, ώστε να μην το μισούμε. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι ο καλύτερος κριτής του Χριστιανισμού είναι ένας Χριστιανός και πως ο αμέσως επόμενος καλύτερος κριτής του είναι ένας, ας πούμε, Κομφουκιανιστής. Ο χειρότερος κριτής από όλους είναι εκείνος που νομίζει ότι τα ξέρει όλα και βιάζεται να κατακρίνει. Είναι αυτός ο «λιγάκι Χριστιανός», που σιγά σιγά μεταβάλλεται σε ευέξαπτο αγνωστικιστή και τελικά παγιδεύεται σε μια διαμάχη χωρίς να καταλαβαίνει από πού αυτή ξεκίνησε, χτυπημένος λες από κάτι σαν κληρονομική αηδία για ποιος ξέρει τι, και που βαριέται εκ των προτέρων να ακούσει κάτι που δεν έχει ακούσει ποτέ πριν. Ένας τέτοιος άνθρωπος δεν μπορεί να κρίνει τον Χριστιανισμό ήρεμα, όπως θα τον έκρινε ένας Κομφουκιανιστής. Δεν κρίνει τον Χριστιανισμό όπως θα έκρινε τον Κομφουκιανισμό. Δεν διανοείται να δει την Εκκλησία, έστω με τη φαντασία του, από χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά και να την παρατηρήσει το ίδιο αμερόληπτα όσο θα παρατηρούσε μια κινέζικη παγόδα. Λέγεται ότι ο μεγάλος άγιος Φραγκίσκος Χαβιέ,⁴ που θέλησε να υψώσει την Εκκλησία στην Κίνα σαν ένα πύργο ψηλότερο από όλες τις Παγόδες, απέτυχε εν μέρει επειδή οι Κινέζοι που τον ακολούθησαν κατηγορήθηκαν από άλλους ιεραποστόλους ότι ζωγράφιζαν τους δώδεκα Αποστόλους ντυμένους με κινέζικα ενδύματα και στολίδια. Όμως θα ήταν χίλιες φορές καλύτερο να βλέπει κανείς τους Αποστόλους σαν Κινέζους, και να τους κρίνει σαν Κινέζους, παρά να τους βλέπει σαν άχρωμα είδωλα, εύκολη λεία για τους εικονοκλάστες.

4. Francisco Javier (1506-1552), ιεραπόστολος, άγιος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και συνιδρυτής του Τάγματος των Ιησουιτών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ναι, θα ήταν πολύ καλύτερο να βλέπει κανείς το όλο πράγμα σαν κάποια μακρινή ασιατική λατρεία: τις μίτρες των επισκόπων σαν καπέλα παράξενων κινέζων μοναχών, τις ποιμαντορικές ράβδους σαν τα ραβδιά που μοιάζουν με στριφογυριστά φίδια σε κάποιες ασιατικές τελετουργίες, το ψαλτήρι σαν το κινέζικο προσευχητάρι, και το Σταυρό σαν ένα είδος κινέζικου σταυρικού συμβόλου της αιώνιας επιστροφής. Διότι τουλάχιστον τότε δεν θα έχανε την ψυχραιμία του, ίσως ούτε και το μυαλό του, όπως ορισμένοι σκεπτικιστές όταν κατακρίνουν την Εκκλησία. Ο αντικληρικαλισμός τους έχει καταστήσει μια ατμόσφαιρα άρνησης και εχθρότητας, από την οποία δεν μπορούν να ξεφύγουν. Αντί γι' αυτό λοιπόν, θα ήταν καλύτερο να έβλεπαν τον Χριστιανισμό σαν κάτι που ανήκει σε μιαν άλλη ήπειρο, ή σε άλλον πλανήτη. Πιο φιλοσοφημένη στάση θα είχαν αν παρατηρούσαν από απόσταση όπως κάνουν με τους Κινέζους μοναχούς, παρά αυτή η συνεχής γκρίνια με τους Χριστιανούς επισκόπους. Θα ήταν καλύτερο να προσπερνούν μια εκκλησία σαν να ήταν παγόδα, παρά να στέκονται συνέχεια έξω από την είσοδό της μουρμουρίζοντας χωρίς να μπορούν ούτε μέσα να μπουν, αλλά ούτε και να απομακρυνθούν και να ξεχάσουν. Με δυο λόγια, σε όσους η αντίδραση έχει γίνει εμμονή, συνιστώ πολύ σοβαρά να προσπαθήσουν να δουν με τη φαντασία τους τους δώδεκα Αποστόλους σαν Κινέζους. Με άλλα λόγια, τους συνιστώ να προσπαθήσουν να κρίνουν δίκαια τους Χριστιανούς Αγίους σαν να ήταν Παγανιστές σοφοί.

Φτάσαμε λοιπόν στο τελικό και κρίσιμο σημείο: αυτό που θα προσπαθήσω να δείξω εδώ είναι πως, όταν πραγματικά κάνουμε αυτή την προσπάθεια και κοιτάζουμε την Εκκλησία από έξω, τότε βρίσκουμε ότι μοιάζει στ' αλήθεια με αυτό που παραδοσιακά λέγεται γι' αυτήν εκ των έσω! Είναι ακριβώς σαν

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

το αγόρι που φτάνει αρκετά μακριά από το σπίτι του και τότε αντιλαμβάνεται πως ο γίγαντας που έψαχνε, είναι στ' αλήθεια γίγαντας. Αυτό ακριβώς συμβαίνει όταν επιτέλους δούμε τη χριστιανική Εκκλησία από μακριά, κάτω από εκείνους τους καθάριους και επίπεδους ουρανούς της Άπω Ανατολής: τότε βλέπουμε ότι είναι στ' αλήθεια η Εκκλησία του Χριστού. Κοινολογίς, όταν την κρίνουμε αμερόληπτα, τότε καταλαβαίνουμε γιατί κάποιιοι άνθρωποι είναι μεροληπτικοί μαζί της. Μόνο που αυτό το δεύτερο σημείο χρειάζεται περισσότερη διευκρίνιση, και αυτό θα κάνω τώρα. Από τη στιγμή που ξεκαθάρισα στο μυαλό μου ότι η ιστορία του Χριστού έχει μια εξαιρετική μοναδικότητα, δεν άργησα να καταλάβω ότι ακριβώς την ίδια παράξενη μοναδικότητα παρουσιάζει και η ανθρώπινη ιστορία. Διότι και η ανθρώπινη ιστορία έχει μια ρίζα θεική. Θέλω να πω ότι, όπως ακριβώς η μοναδικότητα της Εκκλησίας φανερώνεται ολοένα και περισσότερο όταν τη συγκρίνουμε με την κοινή θρησκευτική ζωή της ανθρωπότητας, έτσι και η ανθρωπότητα φανερώνεται ολοένα και περισσότερο στη μοναδικότητά της όταν τη συγκρίνουμε με τη ζωή της φύσης. Παρατήρησα επίσης, πως η πιο σύγχρονη ιστοριογραφία ξεπέφτει τελικά στη σοφιστεία στην προσπάθειά της να «γλυκάνει» την οξύτητα του άλματος αφ' ενός από το ζώο στον άνθρωπο και αφ' ετέρου από τον Παγανισμό στον Χριστιανισμό. Διότι όσο περισσότερο μελετούμε με ρεαλιστικό πνεύμα αυτά τα δύο άλματα, τόσο πιο αιχμηρά διαπιστώνουμε πως είναι. Όσοι δεν βλέπουν ότι πρόκειται για άλματα, δηλαδή οι επικριτές μας, είναι επειδή οι ίδιοι δεν έχουν κάνει το άλμα ώστε να δουν τα πράγματα από μακριά και με ηρεμία. Δεν βλέπουν νηφάλια και γι' αυτό δεν μπορούν να δουν τη διαφορά ανάμεσα στο μαύρο και το άσπρο. Επειδή κινούνται από αντίδραση, ωθούνται να παρουσιάζουν το ολόλευκο σαν σπασμένο γκριζό και το μαύρο όχι τόσο μαύρο όσο πρα-

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

γματικά είναι. Δεν λέω πως η αντιδραστηκότητά τους είναι ολότελα αδικαιολόγητη. Δεν λέω πως δεν είναι από κάποιες πλευρές της συμπαθητική. Λέω πως δεν είναι διόλου επιστημονική. Ένας εικονοκλάστης μπορεί να είναι αγανακτισμένος. Μπορεί να είναι δίκαια αγανακτισμένος. Δεν είναι όμως αμερόληπτος. Και είναι καθαρή υποκρισία ο ισχυρισμός ότι τα εννέα δέκατα των επικριτών, των εξελικτιστών και των καθηγητών της συγκριτικής θρησκειολογίας είναι άνθρωποι εντελώς αμερόληπτοι. Γιατί θα έπρεπε οπωσδήποτε να είναι; Τι σημαίνει να είναι κανείς αμερόληπτος, όταν ολόκληρος ο κόσμος είναι σε πόλεμο γύρω από το εάν κάτι είναι μια ολέθρια δεισιδαιμονία ή μια θεϊκή ελπίδα; Δεν ισχυρίζομαι πως εγώ είμαι αμερόληπτος. Γνωρίζω ότι η τελική πράξη πίστεως προσδιορίζει καθοριστικά τον ανθρώπινο νου επειδή τον αναπαύει. Δηλώνω όμως πως είμαι πάρα πολύ πιο αμερόληπτος από αυτούς, διότι μπορώ να διηγηθώ την ιστορία με εντιμότητα και με κάποια αίσθηση δικαιοσύνης προς όλες τις κατευθύνσεις, πράγμα που εκείνοι δεν μπορούν. Δηλώνω πως είμαι αμερόληπτος με την έννοια ότι θα ντρεπόμουν να λέω για τον Λάμα του Θιβέτ ανοησίες σαν και αυτές που λένε για τον Πάπα της Ρώμης, ή να αισθάνομαι για τον Ιουλιανό τον Παραβάτη αντιπάθεια και μόνον αντιπάθεια όπως αισθάνονται αυτοί για την Αδελφότητα των Ιησουιτών. Δεν είναι αμερόληπτοι. Ποτέ δεν κρίνουν την ιστορία με τα ίδια μέτρα και σταθμά. Και πάνω από όλα, δεν είναι διόλου αμερόληπτοι στο σημείο που αφορά την εξέλιξη και το άλμα. Τα παρουσιάζουν όλα στις γκριζες αποχρώσεις του λυκόφωτος, επειδή πιστεύουν στο λυκόφως των θεών. Θα δείξω λοιπόν ότι αυτό που πρεσβεύουν, είτε πρόκειται για λυκόφως των θεών είτε όχι, σίγουρα δεν είναι φωτισμός των ανθρώπων.

Ισχυρίζομαι πως όταν αυτά τα δύο πράγματα — η ιστορία του ανθρώπου και η ιστορία του Χριστού — έρθουν στο φως,

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

τότε βλέπουμε ότι είναι τελείως παράξενα και μοναδικά. Ισχυρίζομαι επίσης ότι μόνο κάτω από το ψεύτικο λυκόφως μιας φανταστικής «περιόδου μετάβασης» μπορεί να φαίνονται σαν κοινότοπα πράγματα. Γι' αυτό λοιπόν χάρισα αυτό το βιβλίο σε δύο μέρη. Το πρώτο είναι μια σκιαγραφία της περιπέτειας του ανθρώπου όσο παρέμενε στον Παγανισμό, και το δεύτερο μια σύνοψη της πραγματικής διαφοροποίησης που έφερε ο εκχριστιανισμός της. Και τα δύο αυτά θέματα απαιτούν μια ορισμένη μέθοδο, την οποία δεν είναι εύκολο να εφαρμόσει κανείς και που ίσως είναι ακόμα πιο δύσκολο να προσδιορίσει ή να υποστηρίξει.

Προκειμένου να ξυπνήσω την ορθώς εννοούμενη αμεροληψία του αναγνώστη, είναι αναγκαίο να του θυμίσω την ουσία της πρώτης ματιάς. Με μια έννοια, βλέπουμε κάτι αμερόληπτα όταν το βλέπουμε για πρώτη φορά. Γι' αυτόν το λόγο τα παιδιά δεν συναντούν σχεδόν καμιά δυσκολία με τα δόγματα της Εκκλησίας. Μόνο που η Εκκλησία, σαν κάτι το εξαιρετικά πρακτικό, κάτι που θέλει δουλειά και αγώνα, είναι αναγκαστικά κάτι που έχει να κάνει κυρίως με τους ενήλικες παρά με τα παιδιά. Για να μπορεί λοιπόν να δουλεύει, πρέπει να υπάρχει σε αυτήν μπόλικη παράδοση, τελετουργικά, έθιμα, συνήθειες, ακόμα και ρουτίνα. Όσο κανείς συναισθάνεται βαθιά τους βασικούς πυλώνες της, όλα αυτά δεν αποτελούν πρόβλημα μπορεί μάλιστα να είναι και η πιο ενδεδειγμένη κατάσταση. Όταν όμως αρχίζει να υπάρχει αμφιβολία γι' αυτούς τους πυλώνες, όπως συμβαίνει σήμερα, τότε πρέπει να προσπαθήσουμε να ξαναβρούμε την ειλικρίνεια και τη φιλομάθεια του παιδιού. Και αν δεν μπορούμε να το κάνουμε αυτό, τότε θα πρέπει τουλάχιστον να προσπαθήσουμε να διώξουμε μακριά το νέφος της συνήθειας και της απλής εθιμοτυπίας, και να δούμε το πράγμα με φρέσκια ματιά, σαν να βλέπαμε κάτι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

το εντελώς ασυνήθιστο. Αυτά που αισθανόμαστε οικεία όσο καιρό η οικειότητα μάς γεννάει στοργή γι' αυτά, είναι καλύτερο να γίνουν ανοίκεια όταν η οικειότητα μάς προξενεί απέχθεια. Διότι όταν έχουμε να κάνουμε με πράγματα τόσο σπουδαία όπως αυτό που εξετάζουμε εδώ, η απέχθεια είναι λάθος από όποια μεριά και αν το δει κανείς. Είναι μια ψευδής αίσθηση. Πρέπει λοιπόν να βαστώ ξύπνια την πιο ελεύθερη και παράδοξη φαντασία του αναγνώστη: τη φαντασία εκείνη που μπορεί να δει ξεκάθαρα τα πράγματα αυτά.

Ο μόνος τρόπος για να πω αυτό που θέλω, είναι μέσα από το παράδειγμα κάποιου πράγματος —οποιοδήποτε πράγματος— από αυτά που όλοι νιώθουμε σαν πανέμορφα ή υπέροχα. Ο Τζορτζ Ουίνταμ⁵ μου είχε πει κάποτε πως είχε δει ένα από τα πρώτα αεροπλάνα να απογειώνεται και πως αυτό το θέαμα ήταν στ' αλήθεια υπέροχο, αλλά όχι τόσο υπέροχο όσο ένα άλογο όταν αφήνει τον άνθρωπο να το καβαλικέψει. Άλλοι πάλι λένε πως ένας ωραίος άνθρωπος, ή ένα πανέμορφο άτι, είναι το ευγενέστερο υλικό σώμα στον κόσμο. Λοιπόν, όσο τα νιώθει κανείς όλα αυτά με σωστό τρόπο, δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα. Ο πρώτος και καλύτερος τρόπος για να εκτιμήσει κανείς αυτά τα πράγματα, είναι να προέρχεται από ανθρώπους ή λαούς με παράδοση στη σωστή μεταχείριση των ζώων. Από ανθρώπους δηλαδή που έχουν σωστή σχέση με τα άλογα. Ένα αγόρι που θυμάται τον πατέρα του να καβαλικεύει ένα άλογο, να το ιππεύει και να του φέρεται καλά, γνωρίζει πως η σχέση του με τ' άλογα μπορεί να είναι υπέροχη και θα αισθάνεται υπέροχα μαζί τους. Θα αγανακτεί όταν

5. George Wyndham (1863-1913), συντηρητικός πολιτικός και άνθρωπος των γραμμάτων, διάσημος για την κομψότητα των τρόπων και των λόγων του.

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

βλέπει να τα κακομεταχειρίζονται, διότι γνωρίζει πώς πρέπει να τους φέρεται κανείς, αλλά δεν θα βλέπει τίποτα το ασυνήθιστο, τίποτα το πρωτόγνωρο στην εικόνα ενός άνδρα που καβαλικεύει ένα άλογο. Αυτή η εικόνα του είναι εντελώς οικεία. Δεν θα καθίσει να ακούσει το μεγάλο σύγχρονο φιλόσοφο να του λέει ότι κανονικά το άλογο έπρεπε να καβαλικεύει τον άνθρωπο. Ούτε θα δώσει βάση στην θλιβερή φαντασίωση του Τζόναθαν Σουίφτ, που έλεγε πως οι άνθρωποι πρέπει να αντιμετωπίζονται ταπεινωτικά σαν πίθηκοι και τα άλογα να λατρεύονται σαν θεοί. Για το αγόρι αυτό, το άλογο και ο άνθρωπος μαζί συνθέτουν μια εικόνα εντελώς ανθρώπινη και καθημερινή και γι' αυτό το λόγο του είναι κατά κάποιον τρόπο εύκολο να υψώσει το άλογο και τον άνθρωπο μαζί σε κάτι το ηρωικό ή συμβολικό, σαν την εικόνα του αγίου Γεωργίου στα σύννεφα ας πούμε. Ο θρύλος του Πήγασου δεν του φαίνεται κάτι το ανοίκειο και γνωρίζει για ποιο λόγο ο Αριστοτο τοποθέτησε πολλούς Χριστιανούς ήρωες πάνω σε ένα τέτοιο άλογο και τους έβαλε να χάνονται ψηλά στους αιθέρες. Διότι όταν φαντάζεται κανείς τη λέξη «ιπποσύνη», το άλογο πετάει στ' αλήθεια στα ουράνια μαζί με τον καβαλάρη του. Η ίδια η λέξη «καλπασμός» έχει δοθεί στις υψηλότερες στιγμές και ψυχικές διαθέσεις του ανθρώπου, έτσι που μπορούμε να πούμε πως, ίσως, ένα από τα πιο ωραία κομπλιμέντα είναι το να αποκαλέσεις έναν άντρα «άτι».

Αν όμως κάποιος βρίσκεται σε μια ψυχική κατάσταση στην οποία δεν είναι σε θέση να αισθανθεί αυτή την ανάταση, τότε η θεραπεία του πρέπει να αρχίσει από την άλλη άκρη. Πρέπει να υποθέσουμε πως έχει κυριευτεί από βαριά ανία, ή ίσως από κατάθλιψη, και έτσι η εικόνα ενός καβαλάρη δεν του λέει τίποτε διαφορετικό από την εικόνα κάποιου που κάθεται σε μια καρέκλα. Η ανάταση για την οποία μίλησε ο Ουίνταμ,

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

η ομορφιά που θα τον έκανε να βλέπει στον έφιππο ένα ηρωικό άγαλμα, η ίδια η ιδέα της ιπποσύνης και του ιππότη, όλα αυτά του φαίνονται πράγματα τετριμμένα και βαρετά. Ίσως επειδή έγινε της μόδας, ίσως επειδή έπαψαν να είναι της μόδας: ίσως επειδή έχουν συζητηθεί υπερβολικά πολύ, ή με τελείως λάθος τρόπο, ή πάλι ίσως επειδή του είναι δύσκολο να σκεφτεί τα άλογα χωρίς τον κίνδυνο να παίζει την περιουσία του στον ιππόδρομο. Όπως και να 'χει, ο άνθρωπος αυτός έχει βρεθεί σε μια κατάσταση, στην οποία ένα άλογο και μια χαρτοπετσέτα με ζωγραφιές αλόγων είναι γι' αυτόν το ίδιο πράγμα. Η έφιππη επέλαση του παππού του στη μάχη της Μπαλακλάβα τού φαίνεται το ίδιο βαρετή και πολυκαιρισμένη με το λεύκωμα που περιέχει οικογενειακές φωτογραφίες.⁶ Ένας τέτοιος άνθρωπος δεν βλέπει τι θησαυρούς κρύβει αυτό το λεύκωμα: απεναντίας, έχει τυφλωθεί από τη σκόνη του. Όποιος όμως φτάσει σε ένα τέτοιο βαθμό τύφλωσης, δεν είναι πια ικανός να δει ούτε το άλογο, ούτε τον ιππέα, εκτός και αν καταφέρει να δει το όλο πράγμα σαν κάτι το εντελώς ανοίκειο, πρωτόγνωρο και εξωπραγματικό.

Μια φορά και έναν καιρό λοιπόν, μια πανάρχαια χαραυγή, μέσα από κάποιο σκοτεινό δρυμό ξεπροβάλλει και έρχεται προς το μέρος μας, με βαριές και όμως χορευτικές κινήσεις, ένα από τα πιο αλλόκοτα προϊστορικά πλάσματα. Βλέπουμε για πρώτη φορά το παράξενα μικρό κεφάλι του να στέκεται πάνω σε ένα εξίσου κοντό αλλά χοντρό λαιμό, σαν μια από αυτές τις απόκοσμες σκαλιστές μορφές πάνω στις υδροροές των καθεδρικών ναών, με τη χαίτη του, μια στραβή τούφα μαλλιών, να χύνεται πάνω στο λαιμό του σαν μια γενειάδα σε

6. Η μάχη της Balaklava ήταν από τις πιο δραματικές μάχες του Κριμαϊκού Πολέμου, στην οποία αφανίστηκε η βρετανική «ελαφρά ταξιαρχία» (1854).

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

λάθος μέρος, και με τα πόδια του σαν δυο στραβά μπαστούνια, μοναδικά ανάμεσα στα δίχγηλα πόδια χιλιάδων βοοειδών. Μπροστά σε αυτό το θέαμα δεν είναι ανόητο να πούμε πως έχουμε να κάνουμε με ένα πρωτοφανές και μοναδικό τέρας διότι η λέξη «τέρας» σημαίνει κατά μία έννοια κάτι που δεν έχει όμοιό του, κάτι το πραγματικά μοναδικό. Αν λοιπόν δούμε αυτό το πλάσμα έτσι όπως το αντίκρισε ο πρώτος άνθρωπος, τότε μπορούμε και πάλι να φανταστούμε πώς θα ένιωθε στ' αλήθεια ο πρώτος άνθρωπος που το καβαλίκηψε. Σε αυτή τη φαντασία μας, τούτο το τέρας μπορεί να μοιάζει άσχημο, αλλά είναι σίγουρα εντυπωσιακό. Και ναι, είναι σίγουρα εντυπωσιακός εκείνος ο δίποδος νάνος που κατάφερε να το καβαλικέψει! Έτσι, μέσα από αυτό το μακρύ και πιο λαβυρινθώδη δρόμο μπορούμε τώρα να ξαναέρθουμε στη θαυμαστή εικόνα του ανθρώπου και του αλόγου μαζί. Και τότε, το θαυμαστό μπορεί να γίνει ακόμα πιο θαυμάσιο. Μπορούμε τώρα να ξαναρίξουμε μια ματιά στον άγιο Γεώργιο και να δούμε μια ακόμα πιο θαυμαστή εικόνα, αφού ο άγιος δεν καβαλικεύει άλογο αλλά ένα δράκοντα! Συγκρατείστε παρακαλώ ότι με αυτό —που το ανέφερα απλώς σαν παράδειγμα— δεν θέλω να πω ότι εκείνο το τέρας, που είδε ο πρώτος άνθρωπος να ξεπροβάλλει από το δάσος, είναι λιγότερο αληθινό ή πιο υπέροχο από την απλή φοράδα που βλέπει στο στάβλο ένας σημερινός άνθρωπος, ικανός να καταλαβαίνει ποιο είναι το συνηθισμένο και πιο το ασυνήθιστο. Από τα δύο άκρα, πιστεύω πως η παραδοσιακή σύλληψη της αλήθειας είναι το καλύτερο. Λέω όμως, ότι την αλήθεια μπορεί κανείς να τη συλλάβει είτε από το ένα άκρο, είτε από το άλλο, ενώ του είναι αδύνατον να τη βρει όσο παραμένει στην ενδιάμεση κατάσταση της πλήξης και της λήθης της παραδοσιακής οπτικής. Με άλλα λόγια, λέω πως είναι καλύτερο να βλέπουμε το άλογο σαν ένα τέρας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

παρά να το βλέπουμε απλώς σαν ένα μέσο μετακίνησης πιο αργό από το αυτοκίνητο. Από το να ξεπέσουμε σε αυτή την νοητική κατάσταση, που βλέπει το άλογο σαν κάτι το τετριμμένο και βαρετό, είναι καλύτερα να νιώθουμε τρόμο στη θέα του διότι έτσι θα μπορέσουμε να το ξαναδούμε με φρέσκο μάτι.

Όπως λοιπόν με το τέρας που λέγεται άλογο, έτσι και με το τέρας που λέγεται άνθρωπος. Βέβαια, κατά τη γνώμη μου το καλύτερο είναι να δει κανείς τον άνθρωπο όπως τον βλέπει η φιλοσοφία μου. Εκείνος που ασπάζεται τη χριστιανική ματιά για την ανθρώπινη φύση, θα καταλάβει πως είναι μια οικουμενική και επομένως υγιής άποψη και θα τον αναπαύσει. Αν όμως έχει χάσει αυτή τη ματιά, μπορεί να την αποκτήσει ξανά μόνο με κάτι σαν μια τρελή ματιά. Δηλαδή αν δει τον άνθρωπο σαν ένα παράξενο ζώο και συνειδητοποιήσει πόσο παράξενο ζώο είναι. Όπως ακριβώς το να δει κανείς το άλογο σαν ένα προϊστορικό («τέρας») τον βοηθάει να ξαναβρεί, αντί να χάσει ακόμα περισσότερο, το θαυμασμό του για την επιδεξιότητα του ανθρώπου, έτσι και η πραγματικά αμερόληπτη θεώρηση της παράξενης σταδιοδρομίας του ανθρώπου θα τον κάνει να ξαναβρεί, αντί να χάσει ολοκληρωτικά, την αρχαία πίστη στα μυστηριώδη σχέδια του Θεού. Με άλλα λόγια, όταν βλέπουμε καθαρά πόσο παράξενο τετράποδο είναι το άλογο, τότε ακριβώς θαυμάζουμε τον άνθρωπο που το δάμασε· και όταν βλέπουμε πόσο παράξενο δίποδο είναι ο άνθρωπος, τότε δοξάζουμε την Πρόνοια που τον έπλασε.

Με δυο λόγια, σκοπός αυτής της εισαγωγής είναι να υποστηρίξει την ακόλουθη θέση: Όταν πάμε να εξετάσουμε τον άνθρωπο ως ζώο, τότε ακριβώς καταλαβαίνουμε ότι δεν είναι ζώο. Τη στιγμή που προσπαθούμε να τον δούμε σαν ένα είδος αλόγου που στάθηκε όρθιο στα πίσω πόδια του, ξαφνικά συνειδητοποιούμε πως είναι ένα πλάσμα τόσο θαυμαστό όσο και ένας

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πήγασος που χάνεται ψηλά στα σύννεφα. Όλοι οι δρόμοι οδηγούν στη Ρώμη, όλοι οι δρόμοι, αν τους περπατήσεις μέχρι το τέλος, οδηγούν και πάλι στην κεντρική φιλοσοφία του πολιτισμού: ακόμα και αυτός ο δρόμος που περνάει μέσα από τη χώρα των νάνων και των ξωτικών — παρ' όλο που ίσως το καλύτερο θα ήταν να μη φύγουμε ποτέ από τη γη της έλλογης παράδοσης, όπου οι άνθρωποι καβαλικεύουν ανάλαφρα τ' άλλογο και είναι παντοδύναμοι θηρευτές μπροστά στον Κύριο.

Πρέπει λοιπόν να αντιταχθούμε με δύναμη ενάντια στο φορτίο της πλήξης, που βαραίνει όχι μόνο την ιστορία της Ανθρωπότητας αλλά και την υπόθεση του Χριστιανισμού. Είναι βέβαια σχεδόν αδύνατον να ζωντανέψει κανείς τα γεγονότα, διότι τα γεγονότα είναι πολύ γνωστά και οικεία, και πολύ συχνά στον άνθρωπο της Πτώσης η οικειότητα φέρνει πλήξη. Είμαι όμως σίγουρος πως αν μπορούσαμε να αφηγηθούμε την υπερφυσική ιστορία του Χριστού όπως την ξέρουμε αλλά σαν να επρόκειτο για ένα Κινέζο ήρωα, αποκαλώντας τον «Υίο των Ουρανών» αντί για Υίο του Θεού και ζωγραφίζοντας το φωτοστέφανό Του σαν ένα χρυσοποίκιλτο κινέζικο κέντημα ή με τη χρυσή λάκα των κινέζικων κεραμικών αντί με το χρυσό φύλλο των δικών μας παραδοσιακών αγιογραφιών, τότε οι πάντες θα μιλούσαν εκθιαστικά για την πνευματική αγνότητα της ιστορίας του Χριστού. Δεν θα ακούγαμε ούτε ότι «η Κρίση είναι άδικη», ούτε πως «η εξιλέωση είναι παραλογισμός», ούτε ότι «στον Χριστιανισμό υπάρχει δεισιδαιμονικός υπερτονισμός της αμαρτίας», ούτε και ότι «είναι παλαβή η ιδέα πως είναι ποτέ δυνατόν να υπάρξει θαυματουργική παρέμβαση στους νόμους της Φύσης». Απεναντίας, θα ακούγαμε εγκώμια για την ευγένεια αυτής της κινέζικης πνευματικότητας, η οποία συνέλαβε την ιδέα ενός Θεού να κατέρχεται από τους ουρανούς για να πολεμήσει τους δράκοντες και να

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

σώσει τους αδύναμους, που από δικό τους λάθος και ανοησία κινδυνεύουν να πέσουν στα νύχια τους. Θα διαβάζαμε διθυράμβους για τη λεπτότητα αυτής της κινέζικης θεώρησης της ζωής, η οποία συνέλαβε την ατέλεια όλων των ανθρώπων στη γυμνή της πραγματικότητα. Θα ακούγαμε ύμνους για αυτή την εσωτερική και ανώτερη κινέζικη σοφία, που είπε πως υπάρχουν κοσμικοί νόμοι υψηλότεροι από αυτούς που γνωρίζουμε. Είναι άλλωστε γνωστό ότι όλοι αυτοί που κατακρίνουν τον Χριστιανισμό, πιστεύουν πανεύκολα τον κάθε Ινδό φακίρη που έρχεται εδώ και μιλάει με το ίδιο ύφος. Αν ο Χριστιανισμός ήταν απλώς μια ανατολίτικη μόδα, ποτέ δεν θα τον κατηγορούσαν ότι είναι μια ξεπερασμένη ανατολίτικη μόδα.

Δεν υπονοώ εδώ ότι πρέπει να πάρουμε το παράδειγμα του αγίου Φραγκίσκου Χαβιέ και να το αντιστρέψουμε μετατρέποντας τους δώδεκα Αποστόλους σε μανδαρίνους, δηλαδή να τους κάνουμε να μη μοιάζουν με ντόπιους αλλά με ξένους. Παρ' όλο που θεωρώ ότι κάτι τέτοιο θα θριάμβευε, δεν προτείνω να κάνουμε κάτι το οποίο θεωρώ απλώς σαν φάρσα, δηλαδή να αφηγηθούμε την ιστορία των Ευαγγελίων και της Εκκλησίας σαν μια ιστορία με παγόδες και κοτσίδες μανδαρίνων, και στη συνέχεια να δείξουμε χαιρέκακα πόσο πολύ θα την εγκωμιάσουν οι ίδιοι εκείνοι που την κατακρίνουν ως χριστιανική αφήγηση. Προτείνω όμως, όποτε είναι δυνατόν και χωρίς να φοβόμαστε μήπως τα παρακάνουμε ανάλαφρα, να παρουσιάζουμε όλα αυτά τα σπουδαία πράγματα με τον τρόπο που έδειξα, με τον τρόπο που θα τα έβλεπε κανείς αν τα συναντούσε για πρώτη φορά. Θέλω να βοηθήσω τον αναγνώστη να δει τον Χριστιανισμό από τα έξω, με την έννοια του να τον κοιτάξει πανοραμικά, σαν ένα όλον με φόντο μια σειρά από άλλα ιστορικά δεδομένα. Θέλω επίσης να δει ο αναγνώστης την ίδια την Ανθρωπότητα πανοραμικά, σαν ένα όλον με

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

φόντο μια σειρά από φυσικά δεδομένα. Λέω λοιπόν, ότι και οι δύο αυτές περιπτώσεις, εάν κάποιος τις κοιτάξει με αυτό τον τρόπο, υψώνονται πάνω από το φόντο τους σαν κάτι το υπερφυσικό. Δεν χάνονται μέσα στο φόντο όπως τα χρώματα στον ιμπρεσιονισμό, αλλά ξεπροβάλλουν από αυτό όπως τα χρώματα στα οικόσημα, το ίδιο έντονα με ένα κόκκινο σταυρό πάνω σε μια λευκή ασπίδα ή με ένα μαύρο λέοντα πάνω σε χρυσό φόντο. Έτσι ξεχωρίζει ο Κόκκινος Πηλός, ο Αδάμ, από τον πράσινο λειμώνα της Φύσης, έτσι ξεχωρίζει και ο Λευκός Χριστός από τον κόκκινο πηλό της φυλής του.

Μόνο που για να τα δούμε αυτά ολοκάθαρα, πρέπει να τα κοιτάξουμε ως μια ολότητα. Πρέπει να δούμε πώς εξελίχθηκαν, αλλά και πώς ξεκίνησαν. Διότι το πιο απίστευτο κομμάτι της ιστορίας είναι το πώς εξελίχθηκαν πράγματα, τα οποία ξεκίνησαν όπως ξεκίνησαν. Σε όποιον αρέσει η φαντασία, μπορεί να φανταστεί ότι θα μπορούσαν να συμβούν άλλα πράγματα, ή να εξελιχθούν προς άλλες κατευθύνσεις. Όποιος προτιμάει να φαντάζεται τι θα μπορούσε να συμβεί, είναι πιθανόν να υποθέσει ότι συνέβη κάτι σαν μια εξελικτική συνέχεια ενός ίδιου πράγματος. Όποιος όμως βλέπει κατάματα αυτό που συνέβη πραγματικά, αντιλαμβάνεται πως έχει μπροστά του κάτι το εξαιρετικό και θαυμαστό. Αν υποθέσουμε ότι υπήρξε κάποτε μια στιγμή όπου ο άνθρωπος δεν ήταν παρά ένα ζώο, μπορούμε αν θέλουμε να σκαρώσουμε μια κωμική εικόνα της εξέλιξής του και να τη μεταφέρουμε σε κάποιο άλλο ζώο. Μπορούμε λόγου χάρη να φτιάξουμε τη διασκεδαστική εικόνα ελεφάντων, οι οποίοι κατοικούν σε ελεφάντινα κτίρια με πύργους και πυργίσκους που μοιάζουν με ελεφαντόδοντα και προβοσκίδες, και ζουν σε ελεφάντινες πόλεις που ξεπερνούν σε μέγεθος την κλίμακα του κολοσσαίου. Μπορούμε να σκαρώσουμε ένα θρύλο, που θα λείει για το πώς μια αγελά-

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

δα κατάφερε να φτιάξει ένα κουστούμι και να φορέσει τέσσερις μπότες και δύο παντελόνια. Μπορούμε να φανταστούμε ένα Υπερπίθηγο πολύ πιο θαυμαστό από οποιοδήποτε Υπεράνθρωπο, ένα πλάσμα με τέσσερα χέρια, ικανό να φτιάχνει γλυπτά και ζωγραφιές με τα χέρια του μαγειρεύοντας ταυτόχρονα με τα πόδια του. Αν όμως κοιτάζουμε καθαρά τι ακριβώς συνέβη, τότε θα πρέπει να το πάρουμε απόφαση: ο άνθρωπος πήγε μακρύτερα από καθετί, τόσο μακριά όσο οι αστρονομικές αποστάσεις και τόσο γρήγορα όσο η αστραπή. Παρομοίως, μπορούμε εάν θέλουμε να δούμε την Εκκλησία χαμένη μέσα σε ένα συρφετό από μιθραϊκές ή μαγιστρικές δεισιδαιμονικές σέκτες, που τσακώνονταν και αλληλοσκοτώνονταν στις τελευταίες μέρες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας· και μπορούμε, αν θέλουμε, να φανταστούμε πως η Εκκλησία εξοντώθηκε σε αυτή την πάλη και κάποια άλλη λατρεία πήρε τη θέση της. Αν όμως φανταστούμε ότι έτσι συνέβησαν τα πράγματα, όπως ισχυρίζονται πολλοί, τότε θα πρέπει να εκπλαγούμε (και ίσως να παραξενευτούμε) ακόμα περισσότερο που δύο χιλιάδες χρόνια αργότερα τη συναντάμε όρθια, να έχει διασχίσει τους αιώνες σαν αστραπή στοχασμού και απαράμειωτου ενθουσιασμού, μια οντότητα χωρίς όμοιά της, πάντοτε τόσο νέα όσο και αρχαία.